ŞERH-İ PEND-İ ATTÂR (İSMAİL HAKKI BURSEVÎ)

Ferîdüddîn-i Attâr'ın Pend-nâme adlı mesnevisinin şerhi
İsmail Hakkı Bursevî (d. 1063/1653 - ö. 1137/1725)

1136/1724, Anadolu-Osmanlı Sahası, Yazılı Edebiyat / Divan Edebiyatı, 18. Yüzyıl, Türkçe, Arap Alfabesi, Mensur,Telif, Dinî-Tasavvufî-Ahlaki Eser

ISBN: 978-9944-237-87-1

Ferîdüddîn-i Attâr'ın (d. ? - ö. 638/1221) *Pend-nâme* adlı mesnevisi üzerine İsmail Hakkı Bursevî tarafından yazılan mensur şerh. Bursevî'nin, ölümünden yaklaşık bir yıl önce, 10 Ramazan 1136/02.06.1724 tarihinde tamamladığı bu şerhi onun olgunluk dönemi eserlerindendir (Onat Çakıroğlu 2013: 147; Yazar 2011: 382). Osmanlı sahasında *Pend-nâme*'nin farklı müellifler tarafından yapılmış birçok tercümesi ve şerhi bulunmaktadır (bk. Sarı 2016: 48-51). Bu şerhlerin en meşhurlarından ve geniş kapsamlılarından biri İsmail Hakkı Bursevî'nin *Şerh-i Pend-i Attâr*'ıdır. Kütüphane kayıtlarında ismi *Şerh-i Attâr* veya *Şerh-i Pend-nâme-i Attâr* olarak da geçmektedir. Ta'lik hatla yazılmış olan müellif nüshası Bursa İnebey Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi GE 68, GE 69 numaralarda kayıtlı olan eserin yurt içinde yurt dışındaki birçok kütüphanede 32 nüshası mevcuttur. İki ciltten müteşekkil müellif nüshasının ilk cildi 149, ikinci cildi 146 varaktır. Bazı sayfalar hariç her varakta 23 satır bulunan müellif nüshasında şerh edilen beyitler harekeli olup üstleri kırmızı ile çizilmiş ve bu beyitler diğer kısımlara göre daha büyük yazılmıştır. Klasik tertibe uygun olarak besmele ile başlanan şerhte besmeleden sonra eserin künyesi şu şekilde yer almaktadır: *Şerh-i Şeyh Attâr-ı Tebrîzî, eş-Şeyh İsmâ'îl Hakkî*. Akabinde şarih; hamdele, salvele, sebeb-i telif gibi bölümlere yer vermeden doğrudan *Pend-nâme*'nin ilk mısrasını yazar ve şerhe başlar. Eserin sonunda ise hamd, dua ve telif tarihini veren iki beyitlik bir tarih manzumesi bulunmaktadır (Paksoy 2012: 47, 56, 60, 61).

Eserde *Pend-nâme*'nin ilk beyitleri mısra mısra ele alınırken ilerleyen bölümlerde bunlar çoğunlukla beyitler hâlinde yazılmıştır. Nadiren iki beytin birlikte işlenip açıklandığı kısımlar da vardır (Paksoy 2012: 67, 70). Mısralar/beyitler öncelikle gramer bakımından tahlil edilmiş, daha sonra nesir cümlesine aktarılarak cümlenin ögeleri tespit edilmiş, kelimeler etimolojik ve morfolojik açıdan incelenmiştir. Gramer açıklamaları bazen uzun bir biçimde yapılmıştır. Bu meyanda atıf vavı'nın kullanımı ve nasıl okunması gerektiği, Farsça zâr lafzının ek ve kelime olduğunda hangi manalara geldiği ve nasıl yazılması gerektiği, Farsça -be ön eki, vasf-ı terkibî gibi konular zikredilebilir. Hatta bazı kelimelerin halk dilindeki telaffuz şekillerine değinildiği de görülmektedir. Bazı kelimelerin Türkçe ve Arapça karşılıklarının yanında Ermenice, Süryanice, Pehlevice, Habeşçe, Frenkçe gibi dillerdeki karşılıkları da verilmiştir. Birçok beyit, açıklanmadan önce Arapça'ya çevrilmiş ve Arapça ile Farsçası mukayese edilmek suretiyle izahlar yapılmıştır (Paksoy 2012: 71, 74, 75, 79, 82). Bu durum, Bursevî'nin müderrisliğinin ve Arapça'ya vukufiyetinin göstergelerinden biridir. Bunlardan sonra "ma'nâ-yı mısrâ'-ı evvel/sânî budur ki", ma'nâ-yı beyt/dü beyt budur ki", "pes dimek olur ki" gibi ifadeler eşliğinde anlamsal izahlara geçilir (Paksoy 2012: 60). Buna göre şerh genelinde parçadan bütüne gidilen bir yol izlenmiştir.

Eserde bir nüshaya bağlı kalınmamış olması, günümüz tabiriyle edisyon kritik yapılarak farklı nüshalardan yararlanılması, kelime/ibare tercihlerinin sebepleriyle açıklanması dikkat çeken bir husustur. Bu sebepler bazen kafiye gibi teknik ve teorik bilgiler bazen de tercih edilen varyasyonla ifadenin daha beliğ olmasıdır. Bazı kelimelerin ise muhtemel farklı okunuşları ve anlamları verilerek bu farklı ihtimallere göre şerh yoluna gidilmiştir (Paksoy 2012: 85, 87, 88, 89). Şerhte, başta ayet ve hadisler olmak üzere çok sayıda kelam-ı kibar, Türkçe ve Arapça atasözleri, peygamber ve evliya kıssaları, din âlimlerinin sözleri, şiir alıntıları yer almaktadır. Bunun yanında sözlükler, gramer kitapları, dinî-tasavvufi eserler ve şerhler, ilmî-edebî eserler ve belagat kitapları, hadis kitabı olan el-Muvattâ gibi eserlere de atıflarda bulunulmuştur. Şarih, zaman zaman okuyucuları kendisine ait başka eserlere yönlendirmektedir (Paksoy 2012: 89-99). Tüm bu bilgiler ışığında eserin, müellife ait ebyât-ı Hacı Bayram Velî ve ebyât-ı Yûnus Emre şerhleri gibi daha tasavvufi ve didaktik bir görünüm arz eden eserlerinden farklı bir konumda bulunduğu, onlara kıyasla ilmî-edebî şerh vasfının ön planda olduğu söylenebilir.

Eser üzerine iki yüksek lisans (Duru 1998; Onat 1998) ve bir doktora tezi (Onat Çakıroğlu 2012) yapılmıştır.

Yazarın biyografisi için bk. "Hakkı, Bursalı İsmail Hakkı Bursevî". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hakki-bursali-ismail-hakki-bursevi

Madde Yazarı: **Dr. Ömer UYAN**

Yayın Tarihi: **20/10/2022**

Eserden Örnekler

Âlemî râ der demî vîrân kuned

Bu madde Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü Projesi kapsamında hazırlanmıştır. http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-pend-i-attar-ismail-hakki-bursevi bağlantısı üzerinden ulaşılabilir.

‘Âlemî’de olan yâ tenkîr veyâ vahdet içündür velâkin sevk-ı kelâma münâsib olan evvelkidir ki murâd fi’l-hakîka bu âlemdir ki âlem-i kevn ü fesâddır ve anın evveli semâ-i sâbi’anın muka’’arı ve âhiri serâdır ve âlem “mâ yu’lemu bihi’s-sâni’u” ma’nâsınadır. Aslında alemdir ki “mâ-vudi’a li-şey’in bi-aynihî”dir. Cemî’ eşyâ dahi Hak te’âlânın ism-i alemidir ki ism müsemmâya delâlet etdigi gibi masnû’at dahi sâni’a dâldir anınçün inde’l-ârifîn esmâ-i lafziyye, esmâ-i mecâziyye ve eşyâ-i mevcûde esmâ-i hakîkiyyedir. Ve bu mısrâ’ın takdîri “Kuned âlemî-râ vîrân der-demî”dir ki âlem kuned’in mef’ûl-i evveli ve vîrân mef’ûl-i sânîsi ve zarf ana müte’allık. Der-demî’de olan yâ vahdet içündür. Dem fethile nefes ma’nâsınadır feth-i fâ ile. Demircilerin âteş îkâd etdikleri körüge dem dedikleri nefesinden ya’nî andan hâric olan yelden ötürüdür. Vîrân harâbdır. Ma’nâ-yı mısrâ’ budur ki âlemi bir nefesde vîrân u harâb eder zîrâ anın emri lemhîdir ki “lemhatü’l-basar”da vücûd bulur. Maksûd budur ki gerçi bu âlemi tarîk-ı te’ennî ve tedrîci ta’lîm ve nice hakâ’ika remz içün altı günde halk etmişdir fe-emmâ murâd itse bir ânda îcâd ve bir nefesde i’dâm eder. Nitekim nefha-i ûlâda cemî’ eşyâ sûret-i asliyyesinden çıkıp helâk olsalar gerekdir (İsmail Hakkı Bursevî 1724: 12a)

Kaynakça

Duru, Rafiye (1998). *İsmail Hakkı Bursevî’nin Şerh-i Pend-i Attâr’ı*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.

İsmail Hakkı Bursevî (1724). *Şerh-i Pend-i Attâr*. Bursa İnebey Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi. GE 68, GE 69. vr. 12a.

Onat, Tuba (1998). *Şerh-i Pend-i Attâr (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi.

Onat Çakıroğlu, Tuba (2013). *İsmail Hakkı Bursevî’nin Şerh-i Pend-i Attâr (Attâr’ın Pendnâme’sinin Açıklaması) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme ve Attâr’ın Pendnâme’si ile Karşılaştırılması*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Onat Çakıroğlu, Tuba (2013). “İsmail Hakkı Bursevî’nin Şerh-i Pend-i Attâr Adlı Eseri Üzerine İnceleme”. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 7, 147-160.

Paksoy, Kezban (2012). *Bursevî İsmail Hakkı Şerh-i Pend-i Attâr (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Doktora Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Sarı, Mehmet (2016). *Na’tî’nin Pend-i Attâr Şerhi (Vr. 1b-36a) (Dil İncelemesi-Metin-Sözlük)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Yazar, Sadık (2011). *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Atıf Bilgileri

UYAN, Ömer. "ŞERH-İ PEND-İ ATTÂR (İSMAİL HAKKI BURSEVÎ)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*, http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-pend-i-attar-ismail-hakki-bursevi. [Erişim Tarihi: 20 Ekim 2022].

Bu madde Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü Projesi kapsamında hazırlanmıştır. http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-pend-i-attar-ismail-hakki-bursevi bağlantısı üzerinden ulaşılabilir.